

Alıntı/Citation: Çetiner, O. S. (2022). Babailer İsyanının Siyasi Ve Ekonomik Nedenleri Ve Baba İlyas'ın Ahi Evran Ve Ahilerle İlişkisi. *Kadim Akademi SBD*, 6(1) s. 61-73.

DOI Numarası/DOI Number: <http://doi.org/10.55805/kadimsbd.1118465>

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi / Sending Date: 18.05.2022

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date: 20.06.2022

BABAİLER İSYANININ SİYASİ VE EKONOMİK NEDENLERİ VE BABA İLYAS'IN AHI EVRAN VE AHİLERLE İLİŞKİSİ

POLITICAL AND ECONOMIC REASONS OF THE BABAİLER REVOLT AND THE RELATIONSHIP OF BABA İLYAS WITH AHI EVRAN AND AHIS

Osman Savaş Çetiner*

Özet: Babailer İsyanı Türkiye Selçuklu Devleti tarihinin dönüm ve kırılma noktalarından birini oluşturmaktadır. Devlet isyanı bastırmakta çok zorlanmış, ücretli Frank askerlerinin desteğiyle Kırşehir Malya Ovası'nda ancak durdurulabilmiştir. İsyan peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan iktidarı ele geçirme hırsları ve hevesi olan bir meczubun etrafında toplanarak ayaklanan maceraperest yağmacıların meydana getirdiği basit bir ayaklanma mıdır? Yoksa altında siyasi ve ekonomik nedenler barındıran çok önemli bir toplumsal olay mıdır? Çalışmamız Babailer isyanının siyasi, toplumsal ve ekonomik nedenleri ile Babai önderler Baba İlyas ve Baba İshak'ın, Ahi Evran ve Ahilerle olan ilişkilerini kapsamaktadır.

Anahtar sözcükler: Babailer İsyanı, Baba İlyas, Ahi Evran, Türkiye Selçuklu Devleti, Türkmenler.

Abstract: Babailer Revolt constitutes one of the turning points and breaking points in the history of the Seljuk State of Turkey. The state had a hard time suppressing the revolt, and with the support of Franch mercenaries, it could only be stopped in Kırşehir Malya Plain. Is the rebellion a simple uprising of adventurous looters who rallied around a madman with the ambition and enthusiasm to seize power, who emerged with the claim of prophethood? Or is it a very important social event with political and economic reasons? Our study covers the political, social and economic reasons of the Babai revolt and the relations of Babai leaders Baba İlyas and Baba İshak with Ahi Evran and Ahis.

Keywords: Babailer Revolt, Baba İlyas, Ahi Evran, Turkey Seljuk State, Turkmens.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. osman_cetiner@hotmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6790-0885>

Giriş

Türkiye Selçuklu Devleti tarihindeki en büyük Türkmen ayaklanması olan ve 1240 yılında başlayan Babailer İsyanı, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ve veziri Sadeddin Köpek'in Türkmenleri küstüren ve dışlayan uygulamaları sebebiyle meydana gelmiştir. Baba İlyas'ın müridi Baba İshak'ın çevresinde toplanan Türkmenlere, Halep ve Antep yöresine sürgün edilmiş olan Harezmi Türkleri'nin de katılımıyla isyan geniş bir alana yayılmış ve Adıyaman Kâhta civarından başlayıp Malatya, Maraş, Sivas, Tokat ve Amasya'ya kadar yayılmış, Kırşehir'de durdurulmuştur. Bu isyan Türkiye Selçuklu Devleti'ni derinden sarsmış ve devlet 1243 yılında Moğollara karşı çok ağır bir yenilgi alarak kendini bir daha toparlayamamış ve tamamen dağılana kadar Moğol tahakkümünde devam edebilmiştir.

Babailer İsyanı incelenirken bu isyanı doğuran siyasi ve ekonomik etkenler nelerdir, isyanı hangi unsurlar oluşturmuş, isyan liderleri olan Baba İlyas, Baba İshak kimdir, isyanı nasıl organize etmişlerdir, bu hususlar irdelenmiştir.

Ahilik teşkilatı köklerini İslam Dini'nin temel kaynakları olan Kuran'ı Kerim ve Hadisler ile Fütüvvet, Yesevilik ve Horasan anlayışından alan Anadolu'da Müslüman Türk insanının sanat sahibi, üretici, toplumsal bilinç sahibi, paylaşımcı, diğergamlık esaslı olarak yetişmesini hedef edinmiş, bu ilkeleri uygulayan ve denetleyen merkeze bağlı ve şehirlere yayılmış organize bir teşkilattir. Bu çalışmamızda, Baba İlyas ve Babailer isyanının Ahi Evran ve Ahiler ile ilişkileri incelenmiştir. I. Alaaddin Keykubat öldürüldükten sonra Baba İlyas ve taraftarları ile Ahi Evran ile Ahilerin ilişkileri, bunların mevcut yönetime karşı tavrı almaları ve Ahi Evran'ın isyan döneminde hapsedilmesinden bahsedilmiştir. Konumuz çalışılırken ilk önce dönemin birinci elden kaynaklarından yararlanılmıştır. Bu konuda yazılan müstakil eserler incelenmiş ve ilgili makale ve diğer eserler değerlendirilmiştir. Babai liderler ile Ahi liderler arasında ortak noktalar izah edilmeye çalışılmıştır.

Hem Babailik hem de Ahilik Anadolu'da Türkmenler arasında kurulmuş, benimsenmiş ve yayılmıştır. Her iki yapının da buldukları dönem siyasi otoritelerle hem olumlu hem de olumsuz ilişkileri olmuştur. Olumlu ilişkiler yaşandığında bu yapılar devleti yüceltmiş ve destekleyerek toplumsal düzenin oluşmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır. Fakat bu yapılar devlet yöneticilerinin uygulamalarını benimsemedikleri zamanlarda Türkmen kitleleri peşlerinden sürükleyerek devleti temelinden sarsıcı durumlar ortaya çıkarmışlardır.

Babailer İsyanına Götüren Siyasi Gelişmeler

Sultan Alaaddin dönemi (1220-1237), Türkiye Selçuklu Devleti'nin birçok açıdan en güçlü ve en gelişmiş dönemidir. Sultanın saltanatı yaklaşık on sekiz yıl sürmüş ve bu süre içerisinde Türkleşme faaliyetleri, kültür ve medeniyetin yükselmesi, kara ve deniz ticaretinde en doruk noktaya çıkılması hedeflerine ulaşmıştır. Ermeniler üzerine düzenlenen seferler sonucu Suriye ticaret yolu, Kırım tarafına düzenlediği sefer ve Suğdak Limanı'nı ele geçirmesiyle kuzey deniz ticaret yolu emniyet altına alınmıştır. Sultan, Suriye Seferi sonrasında Eyyubi ve Artuklu emirlerini kendisine bağlayarak Anadolu hâkimiyetini güçlendirmiştir. I. Alaaddin Keykubat, kendi adını verdiği başta Alanya (Alaiye) şehri olmak üzere Akdeniz'in bütün

kıyılarını fethetmiştir. Rakka, Urfa, Harran şehirlerini hâkimiyeti altına almış, Anadolu'nun güney, doğu ve güney doğu sınırlarını yaklaşık bu günkü sınırlarına ulaştırmıştır. Sultan I. Alaaddin, Moğol tehlikesini farketmiş, ülkesini korumak için birtakım tedbirler almıştır; Eyyubi ve Artuklu emirleri ile bağlılık anlaşmaları yapması, doğu sınır şehirleri savunma alt yapılarını ve kalelerini onarıp tahkim ettirmesi ve Harzemşahlar Devleti Hükümdarı Celeleddin ile karşılıklı Moğol tehlikesine karşı önlemler alınmasına dair mektuplaşmaları Moğol tehlikesine karşı aldığı bazı tedbirleri göstermektedir. Sultan Alaaddin Keykubat, Harzemşahlar'ın Moğol istilasına karşı kendi ülkesiyle arasında bir tampon bölge olmasını önemsemiştir. Celeleddin Harzemşah da Moğollara karşı tedbir alınması hususunda aynı düşünceleri paylaşmıştır. Fakat Celeleddin'in Selçuklu Devleti'ne ait Ahlat şehrini kuşatması sonrası iki devlet arasında sorun çıkmış, 1230 yılında yapılan Yassı Çimen savaşı sonucunda Harzemşahlar yenilmişlerdir. Sultan Alaaddin, Harzemşahlar Devleti'nin dağılmasından sonra bölgede çok etkili olan ve yetmiş bin civarı silahlı birliği bulunan Harezm beylerini himayesine alarak ve onlara yetki ve sorumluluk vererek Moğol tehlikesine karşı ülkenin doğusunu emniyet altına alma stratejik hamlesini gerçekleştirmiştir (Turan,1971, 331-335).

İleri görüşlü bir hükümdar olan Sultan Alaaddin, Moğol tehlikesine karşı ülkesini korumak için başka tedbirler de almıştır. Ülkesinin doğu sınırlarını emniyete almak, Eyyubiler ile kurduğu ittifakı pekiştirmek amacıyla ikinci oğlu Eyyubi Melikesi olan eşinden olma İzzettin Kılıçarslan'ı veliaht ilan etmiştir. Bu düşüncesini tüm yönetici, emir ve beylerine bildirmiş ve hepsinden bu konuda söz almıştır. Fakat kısa bir süre sonra doğu seferi hazırlığı sırasında Kayseri'de zehirlenerek şehit edilmiştir (İbn-i Bibi, 1996, 456-457).

Sultan Alaaddin'in bu ani vefatı sonrası sultanın uygulamalarına karşı olan başta Sadeddin Köpek olmak üzere bazı emir ve beyler aniden Melik Gıyaseddin'i tahta çıkarmışlar ve diğer beylere haber göndererek yeni sultana biat istemişlerdir. Bu oldubittiye tam bir anlam veremeyen Kayır Han ve Kemaleddin Kamyar gibi bazı Türkmen kökenli beyler önce Sultan Alaaddin'e verdikleri sözü yerine getirmek istemişler fakat onlar da hızlı karar alamadıklarından gelip yeni sultana bağlılık yemini etmişlerdir. Tahta çıktığında on dört veya on altı yaşında olduğu tahmin edilen Sultan Gıyaseddin öncelikle babasının uğradığı suikastle ilgili soruşturma başlatması gerekirken duyarsız davranmış ve olayın üstü örtülmüştür. Bazı ilk dönem kaynaklarında ve sonraki dönem eserlerinde bu suikastte Sultan Gıyaseddin'in de parmağı olduğundan bahsedilmiştir (Koca, 2010, 360-361).

Elvan Çelebi Menakıbu-l Kudsiyye'sinde bu olayı şöyle anlatmaktadır;

*Şah-ı adil Aladin-ı Sultan
Şam-ı Salçuk cam-ı alamiyan (355)
Adaletli Şah Sultan Alaeddin; Selçuk'a ışık,
Halkın toplandığı, yöneldiği eşik.*

*Çünkü irmiş-idi zaval Şah-a
Toldı Şaytan Gıyas-ı gümraha. (356)
“(İşte) bu Şah'a göçme vakti eriştiğinde,
Yoldan şaşmış Gıyas'ın içine şeytan girdi.”*

*Zehr viridi götürdi Sultan-ı
Nazanın pazışah-ı Rabbani. (357)
“Zehir verdi, öldürdü Sultan’ı;
Tanrı katına yakınlığı bulunan o sevilen Padişahi.”*

*Adl-u daz eyledi cihan içre
Rahmet itsün Çalap cinan içre.(358)
“Dünyada adaletli yönetim yollarını gösterdi o,
Tanrı cenneti içinde ağırlasın.” (Elvan Çelebi, 2017, 111-112)*

İbn-i Bibi, Sultan Alaaddin Keykubat şehid edildikten sonra ülkede bozukluk, istikrarsızlık, karışıklık, düzensizlik, belirsizlik ve sıkıntı hâkim olduğunu, gariplerin ve zayıfların sığınağı, sanatkâr ve yiğitlerin barınağı olan ülke topraklarının iyi gün yüzü görmediğini anlatmıştır;

“Uluğ Keykubad’ın ölüm gününden sonra kimse mutluluğu aklına getirmede. Bütün işler daha kötüye gitti, halkın ve askerinin durumu bozuldu. O padişah tahttan ayrıldığından beri bütün gönül hoşluğu yokluk diyarını boyladı. Ülkenin düzeni alt üst oldu. Düşmanların kalbi o durumdan sevinçle doldu.”(İbn-i Bibi, 1996: 457)

Sultan I. Alaaddin’in öldürülmesi ve sonrasında II. Gıyaseddin döneminde meydana gelen olaylar Türkiye Selçuklu Devleti’nin ve Türk tarihinin kırılma ve dönüm noktalarını oluşturmuştur. Sultan Alaaddin döneminde ülkenin gelişmesi ve savunması hususlarında alınmış olan tüm tedbirler, yapılan tüm stratejik hamleler bu dönemde tek tek ortadan kaldırılmış ve bu uygulamalar Türk Devleti’nin çöküşünü hazırlayan sürecin başlangıcını oluşturmuştur. II. Gıyaseddin’in yaşının küçük olması ve kolay etki altına girebilmesi neticesinde bunu fırsat bilen Emir Sadeddin Köpek II. Gıyaseddin’i etki altına almış ve Sultan adına hareket edebilme nişanı olan sultan yüzüğünü de edinmiştir. Kısa sürede devlet yönetiminde tek söz sahibi olma noktasına gelmiş ve devlete hizmet etmiş kudretli emir ve beyleri düzenlediği suikast ve cinayetlerle bertaraf etmeyi başarmıştır. Emir Sadettin Köpek, karşısında engel olarak gördüğü Sivas Valisi Harezmi Beyi Kayır Han’ı devlete bağlılığının devam etmeyeceği ve dış devletlere karşı kışkırtma yapacağı isnatlarıyla II. Gıyaseddin’i ikna ederek tutuklatmış, muhtemelen hapiste onu öldürtmesi sonucunda hem doğu emniyet kalkanı çökmüş hem de Harezmi güçlerinin devlete karşı cephe almalarına neden olmuştur. Kayır Han’a yapılan haksızlığı kabul etmeyen Harezmi Türkmenleri devlete karşı ayaklanarak isyan çıkarmışlardır. Yaklaşık yetmiş bin kişilik askeri birlik oluşturarak bazı Selçuklu şehirlerini yağmalamışlardır. Harezmi Beyleri’nin çıkardığı isyanı bastırmak ve onları ikna etmek üzere Sadeddin Köpek’in etkisiyle Sultan Gıyaseddin, Beylerbeyi Kemalettin Kamyar’ı görevlendirmiştir. Kamyar, Harezmi beylerini önce geri dönmeleri için ikna etmeye çalışmış ama başarılı olamayınca üzerlerine saldırı düzenlemiştir. Fakat iki önemli komutanını kaybederek ağır bir yenilgiye uğramıştır. Bu olay Selçuklu Devleti açısından ciddi bir itibar kaybı olmuştur. Sadettin Köpek bu olayı bahane ederek Kamyar’ı görevden alarak, kendisi Beylerbeyi olmuştur. Kemalettin Kamyar’ı da bu olayla birlikte başka sebeplerle tutuklatmış ve hapisteyken öldürtmüştür. Kemalettin Kamyar, Türkiye Selçuklu Devleti’ne üstün hizmetleri geçmiş çok dirayetli ve güçlü bir devlet adamı ve çok iyi bir komutandır. Beylerbeyi (Genelkurmay Başkanlığı) rütbesine kadar yükselmiş ve üstün hizmetler ifa etmiştir. Sadettin

Köpek en nüfuzlu bu iki devlet adamını bertaraf ederek en güçlü iki rakibini ortadan kaldırmıştır (Koca, 2010b, 73-76).

Vezir Sadeddin, kendine rakip olarak gördüğü en güçlü iki beyi ortadan kaldırdıktan sonra devletin diğer önemli emir ve beylerinden Atabey Şemsüddin Altunaba, Tacettin Pervane, Hüsamettin Kaymeri ve Celaleddin Karatay gibi kudretli devlet adamlarını cinayet, suikast ve entrikalarla bir bir bertaraf etmiştir. Sultan Alaaddin'in eşi Adiliyye Sultan ve çocukları İzzettin Kılıçarslan ve Rükneddin'i öldürmüştür. Devleti tek başına baskı ve şiddetle idare etmeye başlayan Sadeddin Köpek, kendisinin Sultan I. Gıyaseddin'in oğlu olduğunu ve kendi annesine iftira içerikli inandırıcı olmayan bir hikâyeyle sultan soyundan geldiğini iddia ederek gerçek niyetini ortaya koymuştur. Sadeddin Köpek'in asıl amacı iktidarı ele geçirmektir. Sultan Gıyaseddin geç olsa da bu gerçeği anlamıştır. Bu defa Gıyaseddin kendilerine güvendiği beylerle Sadettin'e suikast düzenleterek onu öldürmüştür ve cesedini sarayın kale duvarına astırılmıştır. Fakat iş işten geçmişti ve kudretli Sultan Alaaddin'in sağlam temeller üzerine oturttuğu devletin savunma anlayışını oğlu Gıyaseddin bozmuştu. Bütün bunlar sonun başlangıcı olmuş ve Türkiye Selçuklu Devleti bir daha eski gücüne ulaşamamıştır (Koca, 2010b, 80-90).

Sultan Gıyaseddin tahta geçeli henüz iki yıl olmuştu ve bu kısa sürede devlet çok büyük yaralar almış, düzen bozulmuş, Türkmen ve Ahiler küstürülmüştür. İktidar hırsı ve yanlış politikalar birkaç yıl sonra yaklaşık dört ay süren Babailer İsyanı adı verilen büyük bir Türkmen isyanına neden olmuştur. Bu isyan devlet bünyesinde büyük yaralar açmış, Moğol İstilasası için zemin oluşturmuştur (Koca, 2012, 32-34).

Babailer İsyanı Hakkında Değerlendirme

Birinci elden kaynaklarda ve bazı günümüz değerlendirmelerinde Babailer İsyanı hakkında; bu isyanın bir peygamberlik veya bir mehdilik iddiası taşıdığı, Babailiğin bir tarikat olduğu, Baba İshak'ın Şeyhi Baba İlyas'ın talimatıyla isyanı başlattığı, isyan önderlerinin Sünnilik dışı, Şii ve Batınî inançları olduğu gibi yaklaşımlar bulunmaktadır (İbni Bibi, 1996, 49-52; Abu'l Farac, 1945, 539-540; Köprülü, 1976, 208-209).

Baba İlyas'ın peygamberlik iddiası hakkında birinci elden kaynaklarda bazı ifadeler bulunmaktadır. Baba İlyas, 1240 yılında başlayan isyanın daha sonradan başlatıcısı olarak kabul edilmiştir. İlk önceleri Baba İshak'ın bu isyanın önderi olduğu zannedilmiştir. Dönemin kaynaklarından olan İbn-i Bibi Selçuknamesi'nde isyan detaylı olarak anlatılmıştır. Burada Baba İlyas'tan hiç bahsedilmemekte, Baba İshak'tan bahsedilmekte fakat Baba İshak, Baba İlyas gibi anlatılmaktadır. İsyanı başlatanların peygamberlik veya mehdilik iddiasında bulduklarından bahsedilmemiş ancak isyana katılanların Baba İlyas'ın öldürüldüğünü duyduklarında “ *Baba Allah'ın elçisidir.*” diye nara attıkları belirtilmiştir. İbn-i Bibi'nin Baba İlyas ile Baba İshak'ı karıştırdığı buradan anlaşılmaktadır. Konuyu anlatmaya başlarken “ *Sözüne güvenilir kimselerden duyduğuma göre*” diyerek tereddütle başlamıştır (İbni Bibi, 1996, 49-52). Yine dönemin ilk kaynaklarından Ebu'l Ferec tarihinde ise, “ *İhtiyar ve zahid bir Türkmen Amasya'da şöhret kazandı. Bu adamın adı Papa (Baba?) idi. Kendisine resul yani gönderilen adam (Peygamber) diyor ve hakikaten Allah'ın peygamberi olduğunu söyleyerek*

Muhammed'in yalancı olduğunu ve Peygamber olmadığını iddia ediyordu. Birçok Türkmenler ona inandılar. Çünkü kendisi gösterişler yapıyordu. Bu adam ihtiyar İshak namındaki müridini Roma diyarının hududu üzerindeki Hısn Mansur a gönderdi ve onun burada halkı kendi peygamberliğine inanmaya davet etmesini istedi." (Abu'l Farac, 1945, 539-540) ifadeleriyle isyandan bahsedilmiştir.

Fakat Baba İlyas'ın torunu Aşıkpaşa'nın oğlu olan Elvan Çelebi 1358-59 yıllarında yazdığı dönemin önemli kaynaklarından olan Menakıbu'l Kudsiyye adlı eserinde büyük dedesi hakkında ileri sürülen iddiaları kabul etmemiştir. O büyük dedesinin kendisi gibi büyük bir sünî âlim olduğunu Peygamberlik iddiasının büyük dedesinin toplumdaki nüfuzunu kırmak için hükümete yakın Amasya Çad kadısı Köre Kadı tarafından iftira edilerek civardaki bazı kadıların da onayıyla II. Gıyaseddin'e şikâyet edildiğini belirtmiştir (Elvan Çelebi, 2017:135).

Babai İsyânı önderlerinin Şii veya Batını dini inanışa sahip olduklarına dair iddiaya gelince; Dönemin en önemli kaynaklarından olan Eflaki Dede'nin Menakibü'l Arifin adlı eserinde " *Hacı Bektaş-ı Veli, Baba Resul'un has halifelerinden idi. Baba Resul Rum ülkesinde (Anadolu'da) zuhur etmişti. Bir topluluk, ona (Baba Resul'a) Baba Resulullah diyordu.*" (Eflaki, 1973, 370) şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Yine Elvan Çelebi Menakibnamesinde, Hacı Bektaş'ın Baba İlyas'ın müridlerinden olduğu beyan edilmektedir. Hacı Bektaş'ın Sünni bir âlim olduğu da malum olduğundan Baba İlyas'ın batını veya Şii olduğu iddiaları tekrar düşünülmelidir. Babailer İsyânı ile ilgili müstakil bir eser yazan Ahmet Yaşar Ocak isyanın Şii-Batınî kaynaklı bir hareket olmadığını belirtmiştir (Ocak, 2011, 148-150).

Kırşehir Tarihi ile ilgili önemli araştırmaları olan Cevat Hakkı Tarım, Baba İlyas'ın Danişmendliler zamanında Kırşehir'de yaşadığını ve burada kadılık görevinde bulunduğunu belirtmiştir. Kadılık görevi yapan bir şahsiyetin dini ilimleri çok iyi bilmesi gerektiği gibi, kendisini resul ilan etmesi ve gösteriler yapması gibi iddiaların tekrar düşünülmesi gerekmektedir. Türkiye Selçuklu döneminde ise Baba İlyas'ın müridlerinin çoğalmasından tedirgin olan II. Gıyaseddin onu Kırşehir'den Amasya'ya sürgüne göndermiştir (Tarım, 1948, 25 ve 59).

Bir başka iddia ise Babailik diye bir tarikat olduğu iddiasıdır. Aşıkpaşazade Tarihi yazarı büyük dedesi Baba İlyas'ın Vefaiye Tarikatı'na bağlı olduğunu belirtmiştir (Aşıkpaşazade, 2013, 9). Vefaiye Tarikatı ise Bağdat'ta Ebu'l Vefa tarafından kurulmuş sünî kökenli bir tarikattir. Bu dönemde hem Bağdat hem de Anadolu'da Şia ya da Batınî hareketlerin etkisi görülmemiştir.

İsyânın seyrinde ise Baba İlyas'ın talimatıyla isyanın Baba İshak tarafından başlatıldığı ve yürütüldüğü düşüncesi vardır. Fakat yine Elvan Çelebi'nin eserine baktığımızda Baba İshak'ın Baba İlyas'ın emirlerini dinlemediği üç defa haber göndermesine rağmen kendi bildiğini yaptığı ve en sonunda Baba İlyas'ın ona beddua ettiği anlatılmıştır (Elvan Çelebi, 2017, 165-167). Buradan da isyan hareketinin Baba İlyas'ın kontrolünden çıktığı bir yağma ve talan vaziyetini aldığı anlaşılmaktadır.

Babailer İsyânının Siyasi ve Ekonomik Nedenleri

İbn-i Bibi isyanı anlatırken Babai taraftarların Sultan Gıyaseddin'i suçlayarak onun yaşam biçimini ve içkiye bağımlı olmasını eleştirerek, onun Allah'ın emrinden çıktığını, dört halifenin yolundan ayrıldığını beyan ederek halkı yanlış yönlendirdiklerini anlatmıştır (İbni Bibi, 1996, 50).

Elvan Çelebi'nin Menakıbü'l Kudsiyye adlı eserinde, Sultan Alaaddin'in çok sevildiği, yoldan şaşmış Gıyaseddin'in içine Şeytan girerek Sultan Alaaddin'i zehirleyerek tahta oturduğu, yöreye zalim ve taş yürekli, içleri kötülükle dolu yönetici ve kadıların atanarak bunların Türkmenlerin mallarına göz dikerek sindirme politikası güttükleri gibi olaylardan bahsedilerek isyanın sebeplerinden bazıları anlatılmıştır (Elvan Çelebi, 2017, 111-113). İsyana bazı yöneticilerin haksız yere Baba İshak'tan vergi istemeleri, onun vergi ödemeyi kabul etmemesi ve yöreye Türkmenleriyle ayaklanma çıkarmasıyla başlamıştır (Elvan Çelebi, 2017, 151-153).

Babailer isyanının lideri kabul edilen Baba İlyas ve müşidi Dede Garkın Sultan I. Alaaddin döneminde Sultan tarafından ziyaret edilmişler, Sultan onlara iltifatlar etmiş, gönülden desteklemiş, Dede Garkın'a on yedi köy bağışlamış ve Baba İlyas'ı ziyaretinde de onun sağ yanına oturarak hasbihal etmişlerdir (Elvan Çelebi, 2017: 53 ve s.107-111). Yörenin dini önderleri ve Türkmenler arasında Sultan Alaaddin'in müstesna bir yeri ve kıymeti bulunmaktaydı. Sultanın zehirlenerek öldürülmesi ve yerine geçen idarecilerin Türkmenleri dışlayıcı ve tahakküm altına alıcı, halktan uzak politikaları Türkmenler tarafından kabul edilmemiş ve tepkiyle karşılanmıştır. Bu olaylarla birlikte bazı yöneticilerin Türkmenlere karşı gerçekleştirdikleri o dönemdeki resmi tarihçilerin eserlerinde yer vermedikleri zulüm, baskı, işkence, hapsedme ve hatta öldürülme olayları Baba İshak'ın liderliğinde Türkmenlerin isyan etmelerini hazırlayan nedenleri oluşturmuştur (Bayram, 1979: 78).

Salim Koca isyanın sebeplerini, *"Bu ayaklanma, birçok yan faktörün yanı sıra politik ve ekonomik olmak üzere iki temel sebebe dayanmış gözükmektedir. Bu sebeplerden ilki, Türkiye Selçuklu sultanlarının, devletin kurucu ve temel unsuru olan Türkmenlere karşı izledikleri hatalı politikadır. İkincisi ise, Türkmenlerin, ayaklanmadan az önce Anadolu'da yaşamış oldukları ağır ekonomik sıkıntılarla ilgilidir."* ifadeleriyle özetlemiştir (Koca, 2012: 12).

Babailer İsyanı hakkında müstakil bir eser yazan Ahmet Yaşar Ocak isyanın sebeplerini açıklarken *"Selçuklu hükümeti devlet işlerinde Türkmenlere sırt çevirerek özellikle İranlı unsurları tercih etmek suretiyle adeta şehirli Türklerin duygularını paylaşıyordu. Bürokrasideki yüksek kademeleri işgal eden İranlılar da Türkmenlere karşı iyi davranmıyorlardı."*

Öyle görünüyor ki, devletin ana demografik gücünü oluşturan Türkmenler, kendilerini kendi topraklarında ve kendi devletlerinin sınırları içinde "istenmeyen vatandaş" gibi hissediyorlar ve bunu hazmedemiyorlardı. İşte belki de özellikle bu hor görülme ve aşağılanma, başka bir ifadeyle bu sosyal çatışma, Türkmenlerin merkezi otoriteye karşı çıkmalarında en önemli faktörlerden birini oluşturmakta, belki de en başrolü oynamaktaydı." şeklinde düşüncesini ifade etmiştir. (Ocak, 2011: 42).

Bütün bu açıklama ve araştırmalardan anlaşıldığı üzere Babailer isyanı peygamberlik iddiasıyla iktidarı ele geçirme hırsı ve hevesi olarak açıklanamayacak kadar ve bünyesinde

birçok siyasi ve ekonomik neden barındıran çok önemli bir toplumsal olaydır. 1240 yılında meydana gelmiş olan isyan Adıyaman dolaylarında başlamış, Maraş, Tokat, Amasya bölgelerinde yayılarak büyümüş, Kırşehir Malya ovasında durdurulmuştur. Kaynaklar Selçuklu Türkmen askerlerinin isyancılarla savaşmaktan çekindikleri, paralı Frank askerlerinin saldırmasıyla onların da saldırıya geçtiklerinden bahsetmişlerdir. İsyancılar Selçuklu askerleriyle yaptığı on bir mücadelede başarı sağlamışlar. Kırşehir Malya ovasında yenilerek katliama uğramışlardır. Baba İlyas bu mücadelelere katılmamış Amasya'da tutuklanarak idam edilmiş, Baba İshak ise Malya'da öldürülmüştür. İsyan başlangıcından bitimine kadar dört ay kadar sürmüştür (Ocak, 2011, 135-139).

Harita 2: Babailer İsyanının Seyir Haritası (Ocak, 2011: 279)

Baba İlyas'ın Ahi Evran ve Ahilikle Olan İlişkisi

Ahi Evran ve Ahilik teşkilatı mensupları Sultan Alaaddin'in öldürülmesi sonucu tahta oturan II. Gıyaseddin tarafından Babai Türkmenlerin maruz kaldığı baskı ve sindirme politikalarına maruz kalmışlardır. Sultan Alaaddin Ahilerin hamisi ve destekçisi olmuştur. Onun zamanında Ahiler Türkiye Selçuklu devletinin başta şehir merkezlerinde teşkilatlanarak en parlak dönemlerini yaşamışlardır. Sultanın zehirlenerek öldürülmesine Ahiler büyük tepki göstermişler, II. Gıyaseddin kendi sultanlığına karşı çıktıkları gerekçesiyle birçok Ahii ve Türkmen önderlerini hapse attırmıştır. Ahi Evran da bu dönemde Baba İlyas'la aynı zamanlarda tutuklanmış ve 1240-1245 arasında beş yıl hapis yatmıştır. II. Gıyaseddin'in Köseadağ Savaşında Moğollara mağlup olması sonrasında Ahiler, Moğollara karşı vatanlarını ve şehirlerini savunmuşlardır. Fakat Moğollar Ahileri istila ettikleri her şehirde katliama uğratmışlar, Ahi

Evran'ı doksan üç yaşında Kırşehir'de kendisiyle birlikte savaşan ahilerle birlikte şehit etmişlerdir (Bayram, 2012: 55).

Kırşehir Tarihi hakkında çok önemli araştırmalar yapan Cevat Hakkı Tarım, Baba İlyas'ın Kırşehir'de yaşadığını, burada kadılık yaptığını, müridlerinin çoğalmasından tedirgin olan II. Gıyaseddin'in Baba İlyas'ı Kırşehir'den Amasya'ya sürgüne gönderdiğini belirtmiştir. Tarım'ın ilginç bir iddiası da Ahilik Teşkilatını Kırşehir'de Baba İlyas'ın kurduğu hakkındaki düşüncesidir (Tarım, 1948: 59).

Halil İnalçık Ahi Evran ile Babailerin ilişkisini şöyle ifade etmiştir." *Türkiye Ahî Teşkilatının kurucusu Nasireddin Evren (Evran), 13. yüzyıl başlarında Bağdat'tan Anadolu'ya gelen bir grup ulema ve sûfî arasında idi. Bu âlimler, fütüvvet erbabının dostu I. Alâeddin Keykubad'ın (1221-1237) himayesi altında idiler. Oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından zehirlenen Alâeddin'den sonra Nasireddin hapse atıldı. Şehirde en kalabalık işçi grubu debbağların şeyhi olan Nasireddin'in Babailerle ve Türkmenlerle yakınlığı vardı. Ahî Evren tasavvuf ve felsefe üzerinde eserleri olan bir âlimdir.*" (İnalçık, 2016:47).

Hacı Bektaş, Ahi Evran ve Horasan Türkmenleri hakkında çalışmaları olan araştırmacı yazar Baki Yaşa Altınok, elinde bulunan ve bazı bölümlerini 2004 yılında gerçekleştirilen I. Ahilik Araştırmaları Sempozyumu'nda sunduğu Ahi Evran'ın hayatının anlatıldığı Süleyman bin Alaüddeve b.Abdullah tarafından 1588 tarihinde kaleme alınmış olan Menâkıb-ı Ahi Evran'ı Veli adlı menâkıbnâme ile ilgili bildirisinde, Ahi Evran ile Baba İlyas'ın dost ve sırdaş olduğundan, II. Gıyaseddin döneminde sürgün ve baskılara maruz kaldıklarından bahsetmiştir (Altınok, 2004: 66-67);

Altınok bu bildirisinde; Alaeddin Keykubad'ın, 1237 yılında Ramazan bayramının üçüncü günü oğlu II. Keyhüsrev ve yandaşları tarafından düzenlenen bir suikast sonucu zehirlenerek öldürüldüğünü, Sultanın ölümünden sonra, İzzeddin Kılıçarslan yerine, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkarılmasında yabancı unsurların önemli rol oynadığını belirtmiş, bu olaya Ahiler ve Türkmenlerin sert tepki gösterdiğini belirtmiştir. Vezir Sadeddin Köpek'in de kışkırtmasıyla Ahi ve Türkmenlere karşı yoğun bir sindirme hareketine başlayan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, öncelikle büyük merkezlerin Ahi ve Türkmen liderleri konumunda olan Kırşehir'deki Baba İlyas'ı Amasya'nın Çat köyüne, Konya'da oturmakta olan Ahi Evran'ı Denizli'ye, Kırşehir İnaç köyünü yurt tutan Şeyh Ede Balı'yı bugünkü Kırıkkale iline bağlı bir ilçe olan Balışeyh'e, Kırşehir'de oturan Hacı Bektaş Veli'yi Suluca Karahöyük'e sürgün ederek göz hapsinde tuttuklarını anlatmıştır. Bu sırada Sivas'ta bulunan Hacı Bektaş'ın kardeşi Mustafa Menteş'in sürgünü reddince, Keyhüsrev'in adamları tarafından tutuklanarak Moğol istilası sırasında şehit edildiğinden bahsederek, Baba İlyas'ın müridi Baba İshak Kefersudî ise tutuklama esnasında firar edip Adıyaman ve Maraş yöresi Türkmenleriyle tarihteki Babai isyanını örgütlediğini ve Menâkıbda bu olayların şöyle aktarıldığını belirtmiştir (Altınok, 2004: 66-67);

*Evrani bed bular gammazladılar
Denizli 'ye varuben yolladılar. (Menâkıb nr. 31)*

*Bir karyede eyleyüben bağıban
Yir yaruldı ne han kaldı hanüman. (Menâkıb nr. 32)*

*Neçe sırdaşun saldular gurbete
Adı İlyas idü hem gitti Çat'a. (Menâkıb nr. 33)*

*Bir hemdemi var key Kefersudî
Fırar idüb âlemi cenge kodı. (Menâkıb nr. 34)*

*Bir haldaşu dahi var idi Menteş
Evrân'a yâr olub hemi de sırdaş. (Menâkıb nr. 36)*

*Kırşehri 'de kopdı Sivas 'a gitti
Nice leşker ilen görklü cenk itdi. (Menâkıb nr. 37)*

*Şol karındaşun Öyük 'de kodı
Hacı Bekdeş idi kim erin adı. (Menâkıb nr. 38)*

*Gidem didi ol eri salmadılar
Her bir yanın yollarun bağladılar. (Menâkıb nr. 39)*

*Hem Ede Balu İnac 'ül Gülşehri
Ol hüma olmuşdı Evran 'ın yâri. (Menâkıb nr. 40)*

*Namına dirlerdi erin Balı Şeyh
Vardığı yire ad oldı Ballı Şeyh. (Menâkıb nr. 41) (Altınok, 2004, 66-67).*

II. Gıyaseddin döneminin resmi tarihçileri ve bazı yöneticilerinin propagandalarının etkisi ile bir yalancı peygamber, bir şarlatan olarak tanıtılan ve tarih boyunca da böyle bilinegelen Baba İlyas ve Baba İshak'ın dini ve tasavvufi görüşleri itibariyle de Ahi Evran ile aynı düşünce yapısında olduğu, Ahi Evran'ın ise Sünni, Şafii ve Eş'ari olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır (Bayram, 1979: 78).

Bu ifadelerden ve menakıpnameden Ahi Evran, Hacı Bektaş, Şeyh Edebalı ve Baba İlyas'ın arasında sırdaşlık ve dostluk bulunduğu, aynı düşünce yapısına sahip oldukları, baskı ve sürgünlere maruz kaldıkları anlaşılmaktadır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Babailer isyanı peygamberlik iddiasıyla iktidarı ele geçirme hırsları ve hevesi olarak açıklanamayacak kadar ve bünyesinde birçok siyasi ve ekonomik neden barındıran çok önemli bir toplumsal olaydır. İsyanın lideri kabul edilen Baba İlyas hakkında ileri sürülen peygamberlik iddiası, çeşitli gösteriler yaparak halkı etkilemesi ve iktidarı ele geçirme heves ve hırsları, Baba İlyas'ın ve Babai mensuplarının Şii ve heteredoks bir din düşüncesine sahip oldukları iddiaları tartışmalı hususlardandır. Baba İlyas'ın peygamberlik iddiası ve iktidar hırsları ile devleti ele geçirme düşüncesinden ziyade isyanın farklı siyasi ve ekonomik sebeplerinin olduğu bu çalışmada açıklanmaya çalışılmıştır.

II. Gıyaseddin dönemi resmi tarihçilerinin eserleri vesilesiyle günümüze kadar gelen bilgiler doğrultusunda Babailer isyanının asıl nedenlerinden farklı bir şekilde yansıtıldığı anlaşılmaktadır. Bu isyan, devletin temel kurucu unsurları olan Türkmenlerin yanlış hükümet politikaları karşısında dışlanmalarına bir tepkidir. Yine bir Türkmen teşkilatı olan Ahilik teşkilatı da dönemin Türkmenlere karşı olan baskıcı ve sindirici politikalarından etkilenmiş, Ahi Evran ve birçok ahinin yıllarca tutsak edilip öldürülmelerine kadar bu süreç devam etmiştir. Ahi

Evran ile Baba İlyas'ın sırdaş ve dost oldukları, aynı baskılara maruz kaldıkları ve birbirlerine yakın ve sünmî eksende bir düşünce yapısına sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Siyasi, ekonomik veya dini birçok etmen olmasına rağmen, Babailer İsyânı'nın temel nedenlerini; Sultan I. Alaaddin Keykubat'ın II. Gıyaseddin veya emirleri tarafından zehirlenerek öldürülmesi, Sultan Alaaddin'in yerine tahta geçen II. Gıyaseddin'in devlet işlerini Vezir Sadeddin Köpek'e bırakarak zevk ve sefa peşinde koşması, Vezir Sadeddin Köpek'in diktatörce uygulamaları, Selçuklu Devleti bünyesinde görev yapan birçok önemli Türkmen beyinin katlettilmesi, yanlış ekonomik ve siyasi kararlar sonucu bölge Türkmenlerinin hem ağır vergilerle hem de siyasi baskılarla dışlanması ve Türkmen liderlerinin toplum üzerindeki etkilerinin kaldırılmak istenmesi olarak belirtebiliriz.

Babailer İsyânı, Baba İlyas ve Baba İshak'ın gerçek kimlikleri ve düşünceleri, bu kişilerin Ahi Evran ve Ahilerle ilişkileri hususlarında çok daha fazla kaynak ve kütüphane araştırmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca tarihsel olayların meydana geldiği dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik özellikleri gibi birçok boyutu dikkate alınarak tarihsel zeminden kopulmadan irdelemesi ve yorumlanması gerekmektedir.

Kaynakça

- Akdağ, M. (1979), Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi- 1453-1558, (3. Baskı), Ankara: Tekin Yayınevi
- Altınok, B. Y. (2003). Hacı Bektaş Veli Hakkında Yazılmış Bir Menakıbnâme ve Bu Menakıbnâmede Belirtilen Anadolu'daki Alevi Ocakları. *Gazi Üniversitesi, Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (27), 177-194.
- Altınok, B. Y. (2004). Yeni Vesikalar Işığında Ahi Evran Velî İle Arkadaşlarının Sürgün ve Şehit Edilmesi. *I. Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, 12-13 Ekim, Kırşehir, 63-77.
- Aşıkpaşazade (2013).Tevarihi Al-i Osman Aşıkpaşazade Tarihi. (A. Kala Çev.). İstanbul: Kamer Yayınları.
- Bayram, M. (1979). Baba İshak Hareketinin Gerçek Sebebi ve Ahi Evren ile ilişkisi. *Diyanet Dergisi*, (18), 69-78.
- Bayram, M. (2012).*Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlana Mücadelesi*, Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.
- Çelik, R.İ. (2014). Türkiye Selçukluları Zamanında Anadolu'da Ahilik Müessesesi, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Eflaki, A. (1973). *Ariflerin Menkabeleri*. (T. Yazıcı, Çev.) İstanbul: Hürriyet Yayınları.
- Elvan Çelebi, (2017).*Menakıbu'l-Kudsiyye*. (M. Tulum, Çev.) Konya: Çizgi Kitabevi.
- Gölpınarlı, A. (2011) *İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları*, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Akademik Yayınlar.
- Gölpınarlı, A.(1958). *Menakıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş'ı Veli*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Gregory A. F. (1945). *Abu'l Farac Tarihi*. (Ö. R. Doğrul, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İbn Bîbî. (1996). *El-Evamirü'l-Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk-nâme)*. (M. Öztürk, Çev.) Ankara: Milli Kütüphane Başkanlığı Basımevi.
- İnalcık, H. (2016). *Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Koca, S. (2010a). Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alâeddin Keykubâd'ın Zehirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* , (27) , 347-369.
- Koca, S. (2010b). Sultan I. Alaeddin Keykubad'dan sonra Türkiye Selçuklu devleti idaresinde ortaya çıkan otorite zafiyeti ve Emir Sadettin Köpek'in Selçuklu saltanatını ele geçirme teşebbüsü. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, (7), 65-97.
- Koca, S. (2012). Dini İnançların ve Düşüncelerin Politik Amaçlarda Kullanılmasına Dair Selçuklu Devrinden İbret Verici Bir Örnek: Babailer Ayaklanması. *Gazi Türkiyat Dergisi*, (11), 11-38.
- Köprülü, F. (1976). *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ocak, A.Y. (2011). *Babailer İsyânı Aleviliğın Tarihsel Altyapısı*, Dergâh Yayınları, 72, Ekim.

Tarım, C. H. (1948). *Tarihte Kırşehir-Gölşehir*, İstanbul: Yeniçağ Matbaası.

Turan, O. (1965). *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, (8. Basım), İstanbul. Ötüken Neşriyat

Turan, O.(1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.

